

יד
מהר"י

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

השיעור נמסר
במוצאי שבת-קודש

פינחס

תמוז התשפ"ד בשל"ה
בבית המדרש פעולת צדיק
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

תשובות לשתי שאלות [מסוף השיעור הקודם]. א' בעניין ברכת השואב, מדוע ברכתו עשבי בשמים למרות שגזעו עבה. ב' בעניין אכילת עוף אחרי מאכלי חלב, ומה הדין אם מרגיש שנשאר בפיו ובידיו שאריות ממאכלי החלב.

המשך התגובות למכתב החדש מאת הרה"ג יהודה עדס שליט"א, בעניין כתר ארם צובא המפורסם כיום שהוגה ע"י בן אשר.

שלוש דוגמאות להשערות המובאות בספר סערת תימן, אשר אין להן שחר.

חשיבות אמירת 'תיקון חצות' בימי בין המצרים.

בשבח ישיבת בין הזמנים בעיר רכסים ת"ו.

כל הזכויות שמורות למרן שליט"א

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ – בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: y5358404@gmail.com

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642 שלוחה 6

מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" ובחברות "שערי יצחק" – 748

לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03-6171031

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.

השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א,

וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.

פרטים בטלפון: 050-4140741.

והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא

כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש ע"י רבי אליהו שר שלום בן רבי איתן הלוי הי"ו, לרפואת הבחור רבי משה מאיר בן שבע שיינדל (בן י"ד שנה) הזקוק לרפואה שלמה במהרה ולרחמי שמים מרובים, בעבור שהתנדבו למוסדות יד מהרי"ץ. יהי רצון שיתקיים בו מקרא שכתוב 'כי אני י"י רופאך'.

כמו כן השיעור מוקדש ע"י רבי אביגדור בן צבי הי"ו, מארצות הברית, לרפואת נ"ב היולדת מרת אסתר בת מנחם שתחי', לבריאות איתנה ונהורא מעליא. ולהצלחת ביתם מרים זיסל נ"י, בחיק ירא אלדיים תינתן, וירונו נחת מכל יוצאי חלציהם, בעבור שהתנדב למוסדות נתיבות מהרי"ץ.

כמו כן השיעור מוקדש לרפואת ידידנו הנעלה הרב רפאל אריה הי"ו ב"ר יחיא חלא, הזקוק לרפואה שלימה. הוא במצב לא פשוט. בעז"ה נעשה פה כינוס תפילה אחרי חצות הלילה, תהלים וסליחות (בכללם פיוט-סליחה חדשה ומרגשת, מאת אאמ"ר הרנב"ן זצ"ל, הפותח נאם עבד, עוונו כבד וכו'). נתחיל בעזרת ה' בשעה 12:30. מי שיכול להשתתף, הדבר חשוב מאד. צריכים להפיל תחנונים לפני כסא הכבוד, כי אנחנו צריכים אותו כאן. הוא ת"ח בעל סברא טובה, מרביץ תורה ברבים, בעל מדות טובות ושאר מעלות, בזכותו יש לנו בדרךנו את 'מצות מסורת'. וכנהנה וכנהנה. על מי יטוש ה' מעט הצאן. בפרט אנחנו ק"ק תימן יע"א, שחסר לנו מרגליות נוצצות כמוהו.

כמו כן השיעור מוקדש להצלחת ידידנו הותיק הרה"ג רועי אציל הי"ו, מרמת השרון, אשר כבר שנים רבות הוא תומך בפעולות שלנו, ומשתתף קבוע בשיעורים, לרגל השמחה השרויה במעונם, לשידוך של בתו שירה שתחי' עב"ג, השם ישמרם ויחיים. שיוכו להקים בית נאמן קדוש וטהור בישראל, ויצליחו בכל אשר יפנו.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשה ידיהם, ומכל צרה ונוק יצילים, והזקוקים לרפוא"ש - השם ברוך הוא ישלח להם רפוא"ש בתוך כל חולי עמו ישראל, וישלח ברכה רווחה והצלחה בכל מעשי ידיהם, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אבי"ר.

תשובות לשתי שאלות [מסוף השיעור הקודם]. א'

בעניין ברכת השדאב, מדוע ברכתו עשבי בשמים למרות שגזעו עבה. ב' בעניין אכילת עוף אחרי מאכלי חלב, ומה הדין אם מרגיש שנשאר בפיו ובידיו שאריות ממאכלי החלב.

בסוף השיעור הקודם, נשאלתי שתי שאלות חשובות, הנוגעות להלכה ולמעשה, ונפתח בכך את השיעור הזה בעזרהי"ת.

השאלה הראשונה, זאת שאלה של ידידנו הותיק הרב יפת מה טוב הי"ו, בקשר לשדאב. הוא הביא את הגזע של-שדאב, להראות כי יש לו גזע עבה. הוא נראה כמו עץ. א"כ למה אנחנו אומרים, שברכתו 'בורא עשבי בשמים'?

עניתי לו בקצרה [על שאלתו], אבל כדאי להביא זאת בפני הציבור, להרחיב ולברר קצת את מקורות העניין [ועיין עוד בשיעור מוצש"ק בשלח התשע"ב בשכ"ג, ובשיעור מוצש"ק קדושים התשע"ו בשכ"ז].

כתבתי על כך בס"ד בשלחן ערוך המקוצר [סימן מ"ד סעיף ז'] בזה"ל, מין בשמים הידועים אצלינו בשם 'רִיחָאן' (ויש קורין להן "שקור") ברכתן עצי בשמים. אבל "שדאב" (הנקרא פִּיגִם בלשון המשנה) ברכתו עשבי, שאעפ"י שאתה רואה שנעשה ממנו עץ עב, מכל-מקום העץ שלו אינו שווה לכלום. וכן הוא מנהגינו.

לכאורה, מה הפירוש שהעץ אינו שווה לכלום? הרי רואים שיש לו גזע? זאת השאלה.

ברם למעשה, הראיתי לו כי גזע השדאב בעצמו - אנחנו מכירים זאת - הוא עשוי סיבים סיבים. זה לא מקשה אחת, כמו הריחאן, או עצים אחרים, שגזעם חזק, אלא הוא עשוי סיבים סיבים.

בשלב זה הוא עדיין ירוק, רך, שקטפו או עקרו אותו. אבל במשך הזמן, הוא יתייבש ויתפורר.

אולם גם במצבו כעת, שנראה כביכול כי הוא עץ עבה - אפילו בחלק אשר קרוב לאדמה, בגזע - אבל אי אפשר להשתמש בו לדברים ממשיים. הרי

'עץ', זה כמו עצם. פירושו שהוא חזק. לדוגמא, אם ירצו לתמוך בו - בגזע השדאב - משהו, או לדפוק בו מסמר, וכדומה, הוא לא יחזיק.

למעשה, את הפסק הזה, כתב כבר מהרי"ץ זיע"א בעץ חיים [ח"א דף קע"ג ע"א] בשם זקינו, אשר הביא ראיה לכך ממסכת כלאים [פרק א' משנה ח'], שם כתוב בזה"ל, אין מרכיבין פיגם בקידה, מפני שהוא ירק באילן.

'פיגם', זהו השדאב. כבר דיברנו על כך בעבר [בשיעור מוצש"ק בראשית התשפ"א]. כך שמו בלשון חז"ל, פיגם. או ישנם כאלה הקוראים לו - בל' ספרדית - רוטא או רודא. כך הוא מוזכר בספרים. ישנם בו הרבה סגולות.

שמעתי פעם מחכם אחד - שמו הרב יששכר דיין זצ"ל, שהיה גר בעיר תל אביב - למה נקרא שמו פיגם? מפני שהוא מסלק את כל הפגמים ע"כ.

יש בזה סגולה למגיפה, ולעוד הרבה דברים. לגבי עין הרע, מפורסם שהוא מועיל. בזמנו הסברנו, שהמלה 'שדאב', היא כנראה מלשון 'שיזבא'.

בלשון ארמית. דהיינו הצלה. אות דא"ל הרפויה, מתחלפת עם האות זא"ן.

בשו"ת עולת יצחק [חלק ב' סימן ע"ז, אות ג' ד"ה ברם] כתבנו בס"ד בזה"ל, לעניין מין בשמים

3

העלים, וכן הלאה. לכן, אין צורך להתחשב בכלל בעץ.

כך הבאתי שם, אמנם כבר עמד על קושיא זו בתשובת מהר"ש נאואי, הביאו החיד"א בשו"ר ברכה סימן רט"ז אות ג', ותירץ דטעמא משום דעיקר מאי דנְטַעֵי ליה לפיגם, הוא לעלים, כי העץ אינו שווה לכלום ע"ש, ובפתח הדביר ס"ק י"ז ד"ה אכן. וכ"פ בכף החיים ס"ק ט"ו. [ומה שסיים שהרוצה להחמיר יברך מיני בשמים ע"ש, ר"ל מדרך חומרא בעלמא, לא שהוא פוסק שצריך להחמיר].

ונראה שעל דרך זו, הולך מה ששמעתי מקובל בפי רבים, שסימן עץ, הוא אם נעשה גחלת לפחמים מהקלח שלו כשישרפוהו – כפי שאמרנו, לנרגילה זה לא יעזור, כיון שהגחלים מתפוררים – ויש אומרים אם ראוי להיעשות ממנו קולמוס. והיינו מה שכתב שאין עצו שווה לכלום, ועיין נדרים דף סב: רוב עצים להסקה ניתנו. וע"ע מה שכתבתי בבארות יצחק הלכות ברכות הפירות ס"ק ע"ח סוף דף רכ"ב.

מעתה נִיחא שפיר ההפרש שבין הריחאן לשד"אב, כי אמנם השד"אב גם כן מתקיים שנים רבות ויגבה אולי אפילו יותר מן הריחאן – לפעמים יכול להיות שהוא גבוה יותר מריחאן, הדבר תלוי באיזה סוג מדובר – מכל מקום עצו אף שהוא גדול ועבה, חלש הוא ומתכופף בקל, ואין בו התועלויות הנז"ל.

ויש להוסיף עוד שהוא גם כן חלול (וניכר כשהוא עבה), דיתכן שזהו ג"כ סימן שאינו מין עץ גם לגבי ברכת בשמים, עיין לעיל ד"ה אמנם. ודע שגם בריחאן יש חלל, אבל דק מאד שכמותו מצוי בהרבה עצים כגון בהדס, והרי הדס ברור שברכתו עצי כמפורש בגמרא ובפוסקים, משא"כ שד"אב שחללו גדול. ואחר זמן מצאתי מה שרשמתי בזכרונותי בשם ספר פלח הרמון כת"י למה"ר יחיא יעיש אלה שאש זצ"ל דף תרמ"ה שכתב בזה"ל, על (עשב) [צ"ל מין בשמים] הנקרא ריחאן, מברך עצי בשמים, מפני שעץ שלו אינו חלול. אבל אלשדאב, עשבי בשמים, מפני שעץ שלו חלול, וכן כל כיוצא בזה עכ"ל. [ראוי לבדוק אם הכללים דלעיל מוסכמים ומתאימים

הנקרא שד"אב, המנהג פשוט ומפורסם לברך עליהם עשבי בשמים. וכן כתב מהרי"ץ בעץ חיים דף קע"ג ע"א, דאעפ"י שנעשה ממנו עץ עב, אינו אלא מין עשב, וראייה לזה ממתני' דכלאים) פ"א מ"ח (אין מרכיבין פיגם בקדה מפני שהוא ירק באילן, ופיגם הוא השד"אב ע"ש, ויש להבין מאי שנא מן הריחאן.

והנה הראח"נ בענף חיים שם תמה על דברי מהרי"ץ. דאין ראייה מהמשנה התם לעניין ריח, שהרי מצינו דאפילו עץ גמור מברך עליו עשבי כשהוא גדל בשדה וכו' ועינינו הרואות דהשד"אב אית ביה תרתי לטיבותא, דהיינו שמתקיים משנה לשנה, ואינו מתייבש אם משמרין אותו, וגם כן עליו יוצאין מעצו וכו' ועל כן צריך שתהיה ברכתו עצי יעו"ש.

הענף חיים מתפלא ותמיה על כך, אבל כתבנו [שם], כי דברי מהרי"ץ הם ברורים. ההסבר הוא, כי 'עץ' הוא כמו עצם, חזק וקשה. אבותינו נע"ג היו נותנים לזה משל, דוגמא. כי אי אפשר לעשות מכך, גחלת ל'מדאעה' [נרגילה], כי הוא לא יחזיק. בשביל גחלת, גחלים לוחשות, צריך שזה יחזיק, להמשיך להעלות עשן מעלי הטאבאק. וכן אי אפשר לעשות ממנו קולמוס לכתוב בו, כיון שהוא חלש ומתכופף.

כך כתבתי שם, אכן דברי מהרי"ץ ברורים ולק"מ, דאדרבה הגאונים והראשונים למדו החילוק שבין אילן לעשב, הן לעניין ברכות הפירות הן לעניין הבשמים, מגבי כלאים, חוץ מדעה יחידאה, עיין בחידושי הר"א אלשבילי על מסכת ברכות דף תי"א, ונתבאר אח"כ שהם להריטב"א, ומקדם נדפסו בשם שיטה מקובצת, והכל אחד. ועיין שו"ת רב פעלים ח"ב סימן ל' ד"ה ולכאורה. וכן מפורש בשבלי לקט, שפיגם ברכתו עשבי.

ולגבי שאלתו, כי רואים שהוא מתקיים משנה לשנה, ואיננו מתייבש?

הבאתי שם בס"ד, שכבר החיד"א הביא תירוץ על כך בספרו שו"ר ברכה, כי נכון שיש לו עץ שנראה עבה, אבל לא נוטעים אותו בשביל העץ, אלא בשביל העלים. העץ איננו שוה כלום. אין מה לעשות בעץ. נוטעים את השדאב, בשביל ריח

אותם ביחד, צריך שלא יישארו שאריות. כי אם יישארו שאריות, הדבר נקרא שהוא אוכל אותם ביחד.

והוא הדין בשר של חיה. כי אף שבשר חיה בחלב מדרבנן כידוע, מ"מ מפני שהוא דומה לבשר בהמה, החמירו בו להצריך רחיצת ידים וקינוח הפה והדחתו, כמו שכתב הר"ן בחולין דף ל"ז ריש ע"ב, והאחרונים ביורה דעה סימן פ"ט סעיף ב'. וכן נביא בהמשך [ד"ה ומ"מ] בשם הר"מ המאירי. ובערוך השולחן שם, נתן לכך טעם נוסף.

אולם לגבי בשר עוף, אשר איסורו אינו מן התורה, על כך מובא בגמרא [חולין דף ק"ד ע"ב], 'עוף וגבינה, נאכלים באפיקורין'. דהיינו בהפקרות, ללא הגבלות.

כך כתבנו שם, ואם רצונו לאכול אחר הגבינה וכיו"ב בשר עוף, אינו צריך לא רחיצה ולא קינוח ולא הדחה. וכל זה אפילו אם היתה הגבינה קשה, דהיינו שהיא ישנה ששה חדשים, או שהיא מתלעת (שטעמה נמשך בפה זמן רב), ורוצה לאכול אחר כך אפילו בשר בהמה, אינו צריך להמתין כלל, וקל וחומר "גבינה צהובה" הנהוגה בזמנינו.

גבינה קשה, וגבינה צהובה – מה שיש בזמנינו – למעשה ההלכה היא, שהכל מותר. גם גבינה ישנה, שהיא קשה, אפילו שעשייתה נמשכה ששה חדשים. ואם ישנם המחמירים, זהו אינו כשיטתנו, ולא כדעת מרן ביורה דעה.

שאל בני הרב שאול, כי הוא ראה בספר פסקים ותשובות [על שו"ע יו"ד סימן פ"ט], שכתב כי ההלכה הזאת, שבאכילת בשר עוף אחרי גבינה, לא צריך לא קינוח ולא הדחה, זהו רק אם לא ידוע שישנן שאריות של גבינה. אבל אם ידוע שיש, חובה לקנח ולהדיח. וציין מקורו מספר בדי השולחן, וסיים שזה פשוט.

טוען על כך הרב שאול, הרי כתוב 'נאכלים באפיקורין', משמע שאין הגבלות בהפקרות, למרות שידוע שישנן שאריות.

על כך אנחנו צריכים לענות, האם העניין הזה הוא מוסכם גם לדידן – כפי שאנחנו נוהגים להלכה למעשה – כי אם האדם אכל גבינה או חמאה, וידוע שידיו מלוכלכות, ולאחר מכן הוא רוצה לאכול

ליתר מיני הבשרים שכתבו קדמונינו וכדלעיל ד"ה וכבר, וכעת אין בידי לבחון תכונותיהם וטבעיהם. והנה לגבי בעיתראן שכתבו עצי, בנחלת יוסף כינה לו עשב, ואולי לא דק כי לא נכנס לדון על ברכתו. ולגבי הכאדי, שמעתי שעולה לשנה אחרת מן השרשים, מעין מוז-בנות, וצ"ע]. ובבארות יצחק הלכות ברכות הבשרים, יתבאר עוד בס"ד בענין השד'אב.

גם ידידנו הרה"ג אליהו מדמון הי"ו, בספרו בארות אליהו על פסקי מהרי"ן הלכות ברכות [במילואים סימן ב'], האריך לברר את הנושא הזה. [שמעתי מפי אבא מארי זלה"ה כי כך היה המנהג פשוט אצל הכל בעיר צנעא, אבל בכמה מקומות בתימן נהגו לברך על השד'אב בורא עצי בשמים, וכאשר הבאתי דבריו כבר בחינה של תורה על שו"ת חן טוב למהר"י בדיחי בחידושי דינים דף שצ"א אות רמ"ט. איתמר. ולפי האמור מנהגם צריך תיקון, בלא מחלוקת ח"ו].

*

השאלה השנייה, נשאלתי מבני הרה"ג שאול הי"ו, לגבי אכילת עוף אחרי מאכלי חלב. כידוע, העניין להמתין שש שעות, הוא רק בין בשר לחלב. אולם כשאוכלים חלב ואח"כ בשר, הדבר מותר בלא להמתין. ברם, ישנם בכך כמה פרטים. בשולחן ערוך המקוצר [יו"ד סימן קל"ו סעיף י"א] כתבתי בס"ד בזה"ל, 'אכל גבנה או חמאה וכיו"ב שאר מאכלי-חלב, מותר לאכול אחריהם בשר מיד, אפילו בשר בהמה וחיה.

לאפוקי ממנהג האשכנזים. הם אומרים, כי צריך לחכות חצי שעה. זאת חומרא, שאין לה יסוד בש"ס ובפוסקים, וכמעט אין מקור לכך, אבל זהו המנהג שלהם. אבל אצלנו, להלכה ולמעשה עושים כדת וכדין, כי אין זמן שצריך להמתין בין האכילה ביניהם, אפילו לא שתי דקות.

אבל, מה כן צריך? ובתנאי שיבדוק ידיו אם אין שום דבר מהגבינה וכיו"ב נדבק בהן, או ירחצן במים. וגם יקנח פיו וידיחנו, דהיינו שיאכל מעט לחם או פירות ואף ידיח פיו במים או בשאר משקה.

כך לגבי אכילת בשר בהמה, שאיסור אכילתם ביחד הוא מן התורה. לכן, גם כאשר אינו אוכל

כלום. אחרת, האדם יוכל להגיד כי הוא לא שם לב.

ואם הוא בלילה, שאינו יכול לעיין אותם היטב, צריך לרחצם. וצריך לקנח פיו ולהדיחו.

והקינוח הוא – איך מקנחים? – שילעוס פת, ויקנח בו פיו יפה וכן בכל דבר שירצה. לשטוף את הפה במים, או לאכול לחם יבש אשר תופס את כל השאריות, וככה פיו מתנקה.

חויץ מקימחא ותמרי וירקא. ישנם שלושה דברים, שלא מועיל להיחשב קינוח. הם לא מנקים. הסימן שלהם הוא, תי"ק. ת'מרים, י'רקות, וק'מח.

לפי שהם נדבקים בחניכים (פירוש מקום למעלה מבית הבליעה קרוב לשיניים), ואין מקנחים יפה, ואחר כך ידיח פיו במים או בייץ. כמובן, הוא הדין לכל משקה. בזמנם היה היין מצוי, אבל כל המשקאות בכלל יין לעניין זה.

במה דברים אמורים, בבשר בהמה וחיה. אבל אם בא לאכול בשר עוף אחר גבינה, אינו צריך לא קינוח ולא נטילה.

זאת ההלכה בנדון דידן. אבל אין פירושו, גם אם הינך יודע שישנן שאריות. מה שאמרת מקודם, שלא יישאר שום דבר, כאן לגבי עוף אינך חייב לדייק על שאריות, דברים שאינך שם לב אליהם. כך דעת מרן הש"ע. הוא פסק כפי דעת הרמב"ם, בשלהי פרק ט' מהלכות מאכלות אסורות, שם כתב שהדבר מותר.

הרמ"א שם מביא, שישנן דעות המחמירים בכך. וז"ל, ויש מחמירין אפילו בבשר אחר גבינה (מרדכי בשם מהר"ם ובי"ב בא"ח סימן קע"ג). וכן נוהגין. כל שהגבינה קשה, אין אוכלין אחריה אפילו בשר עוף, כמו בגבינה אחר בשר (וכן הוא בזה"ר). ויש מקילין. ואין למהות, רק שיעשו קינוח והדחה ונטילת ידיים. מיהו טוב להחמיר.

בכף החיים [ס"ק מ"ה] הביא בשם הבן איש חי וזבחי צדק, שראוי להחמיר. למרות שמרן הש"ע פסק להתיר. וז"ל הכף החיים, ומיהו נכון להחמיר, דגם בשר עוף אחר גבינה, בעי נטילה וקנוח. זבחי צדק אות כ"ו, וכתב וכן מנהג בגדאד יע"א. בן איש חי שנה שניהן פרשת שלח לך אות י"ד. דהיינו, הם חששו לדעת הרמ"א.

עוף, האם גם זה נכלל בהיתר שאין הגבלה, כיון שהאיסור בעוף איננו מן התורה, או שלא?

הנה, המקור לכך הוא בגמרא בחולין [דף קד:]: וז"ל, תָּנָא אַגְרָא, תְּמוּה דרבי אבא, עוף וגבינה נאכלין באפיקורן. הוא תני לה, והוא אמר לה, בלא נטילת ידיים, ובלא קינוח הפה.

דהיינו, אגרא – החכם הזה – הביא ברייתא, אשר היתה מקובלת בידו, שעוף וגבינה נאכלים באפיקורן. והוא תני לה, הוא ששנה זאת, והוא אמר לה, כלומר הוא פירש זאת כך, כי אל תטעה לחשוב שזאת הפקרות גמורה, כביכול אפשר לאכלם ביחד. לא. אלא, בלא צורך לנטילת ידיים בנתיים, ובלא קינוח הפה. זה הכל. לא שאפשר לאכול עוף וגבינה ביחד.

כי מן המלים 'נאכלים באפיקורן' היה משמע, שהדבר מותר. ברם, לא. נכון שזה לא אסור מן התורה, אבל רק כאשר הינך אוכל את האחד אחרי השני, לא צריך נטילת ידיים ולא קינוח הפה. כבר הוא, אגרא, בא להגביל את העניין הזה, שלא תחשוב כי זהו ממש בהפקר, כפישוטו.

אבל למעשה, העניין דלעיל – מה שכתב בספר פסקים ותשובות בשם בדי השלחן – כבר מפורש בדברי הראשונים. אמנם ברמב"ם ובש"ע הדבר לא כתוב במפורש, אולם אפשר להבין כך מדברי השלחן ערוך [וכדלקמן], כי הכל מדובר רק כאשר לא ידוע שנשארו שאריות. אבל אם הוא יודע שידיו מלוכלכות, מן הגבינה או החמאה, הרי אם הוא יאכל כך את העוף, הדבר כאילו שהוא אוכל עוף וגבינה ביחד. וכי ישנו הבדל, האם זהו קצת או הרבה? בודאי שלא. על כן, פשוט שזה אסור. הוא צודק במ"ש, 'זפשוט'.

וכפי שאמרנו, אפשר להבין זאת גם מדברי השלחן ערוך, למרות שהדבר אינו כתוב במפורש.

בשלחן ערוך [יו"ד סימן פ"ט סעיף ב'] כתב בזה"ל, אכל גבינה, מותר לאכול אחריו בשר מיד. ובלבד שיעיין ידיו, שלא יהא שום דבר מהגבינה נדבק בהם.

מובן כי המדובר הוא, כאשר האדם איננו יודע האם יש או שלא, אבל עלול שמשוהו נדבק והוא לא שם לב. לכן נקט 'שום דבר'. שלא יישאר

רבינו הרמב"ם ומרן הש"ע, והשת"ז שיוצא ממנו כך באופן ברור, כי הוא השמיט את כל הגהת הרמ"א הזאת מתחילתה ועד סופה, ולא העלה ממנה שום דבר, א"כ בטח בעבר המנהג ברור היה כך.

ברם, לא עד כדי להקל, גם כאשר יודעים שבודאי נשארו שאריות. לגבי זאת, לא מצאנו מפורש אף אחד שהתיר. וגם הסברא נותנת דלא שייך להתיר.

הערה בכתב מהקהל אחרי השיעור: אולי אין זה מוכרח, שהרי אפילו אם לא היה מנהג ברור כך או כך, בודאי היה משמיט השתילי זתים את המנהג להחמיר שהעלה רמ"א, דכיון שלא היה מנהג ברור להחמיר, פשוט שהעיקר להלכה ולמעשה כפום דינא דגמרא:

תשובת מרן שליט"א: יתכן. אבל אז אולי היה מביא עכ"פ את דעת המחמירים בפירושו. כאן הוא סתם ושתק לגמרי.

*

בראשונים, הדבר נכתב ע"י הרא"ה – רבינו אהרן הלוי – אחד מתלמידי הרמב"ן, שכתב במפורש [בחי'דושו על מסכת חולין, דף ר"כ] בזה"ל, ודאי עוף וגבינה, נאכלין דרך הפקר בזה אחר זה כמו שירצה, בלא קינוח הפה ובלא נטילת ידים. אלא אם כן רואה ידיו (שצריך) [שצריכות] הדחה, או מרגיש בפיו שצריך קינוח הפה. אבל מן הסתם אינו צריך.

בלשון הזאת כתוב גם בספר אהל מועד, להרב ירונדי, שהוא ג"כ אחד מן הראשונים, באיסור והיתר דרך ששי נתיב שני.

רבי אהרן הלוי, גם בספרו בדק הבית, כתב כך [תורת הבית, בית שלישי שער רביעי, דף פ"ז]. למעשה, הוא מיקל יותר. לדעתו, כיון שאיסור אכילת בשר עוף בחלב הוא רק מדרבנן, אזי הוא מתיר לא רק לאכול עוף אחרי גבינה, אלא גם גבינה אחרי עוף. העיקר לרחוץ ידיים, שלא יישארו שאריות.

בספר בדק הבית כתב בזה"ל, הילכך עוף וגבינה מותר, ואפי' בשר תחילה, בלא שום הכשר. וכן דעת מורי רבינו משה ז"ל. דהיינו הרמב"ן.

ומיהו – כעת הוא כותב את החילוק הזה – הני מילי מסתמא. אבל מרגיש בשר בפיו, או טיחה –

בשלחן ערוך המקוצר, פסקתי כפי דעת השלחן ערוך והרמב"ם. ונסמכתי על כך, כי בעל שתילי זיתים – מהרד"ם – השמיט את כל הגהת הרמ"א הזאת, כמו שבדקתי ומצאתי בשת"ז כת"י. משמע שהיה מנהג ברור, שלא חששו בכלל להחמיר. למרות שבמציאות היה קשה לי לברר, מה נהגו בקהילותינו בפועל? היה נראה, שאנשים אינם יודעים את החילוקים בכך.

ישנן כמה סיבות, שבדורות שלנו הדבר לא היה ידוע. א' כי לא היה כ"כ מצוי בתימן, לאכול בשר עוף. מה שאצלינו כיום, הדבר הפוך. בארץ תימן, בשר בקר יותר זול מאשר בשר עוף. את התורנגולים גידלו בשביל הביצים, לא בשביל הבשר שלהם. [אבל לא מחמת זה היה בשרם יקר יותר מבשר בהמה, שהרי הזכרים אינם מטילים ביצים. וגם לא רק בתימן היה בשרם יקר יותר. אלא מפני שבכל העולם היו התרנגולים גדלים לאט לאט, כי לא היו עושים להם זריקות כמו בזמנינו. ולכן גם כן היה בשרם טעים הרבה יותר מבשר העופות של זמנינו. איתמר].

א"כ עד שיאכלו עוף, וגם שיהיה אחרי זה גבינה או מאכלי חלב, הדבר איננו שכית. ב' הגם שאכלו מאכלי חלב, זה לא היה גבינה, רק חמאה. ואם המדובר בחמאה, תמיד הידיים מתלכלכות, ואז בודאי שצריכים רחיצה וקינוח, כי בחמאה תמיד ישנן שאריות. משא"כ בגבינה, שהיא קשה בדר"כ. כנראה זאת הגבינה המקורית, המתפוררת, לא גבינה של זמנינו שהיא בדרך כלל רכה. א"כ לגבי גבינה, אין מה לדבר. מה שנשאר, זאת חמאה. לכן נראה, שאנשים אינם יודעים את החילוקים האלה. הם רוחצים את ידיהם, ושוטפים את פיהם. אינם מחלקים. כביכול נראה שהם מחמירים. אבל הכל היה מדובר, לגבי חמאה. וכעת – לפי איך שאנחנו מסבירים – בחמאה בודאי שצריך הדחה וקינוח, כיון שבודאי נשארו שאריות, כי השמנוניות שלחמאה נדבקת בידיים, ע"כ בודאי שאם יאכלו לאחר מכן עוף, זהו כמו אדם אשר ברי לו שנשארו שאריות.

כך נשאר לנו, הלכה למעשה. גם אם לגבי המנהג, אי אפשר היה לחתוך, לפי המציאות. הכי הרבה, יש לנו ספק במנהג. לכל היותר. אבל יש לנו את

שערי יצחק – השיעור השבועי

בין השיניים. שגבינה, אף שבין השיניים, מתנקות הם בקינות. אפילו מה שנשאר בין השיניים, כאשר מקנחים זה יתחבר ויתדבק עם מה שמקנחים וזה ייבלע, ואז יוצא שהוא אוכל את העוף בלי תערובת של חלב.

ואם היה בלילה, מוסיף על הקינוח נטילת ידים. וביום, אינו צריך להוסיף נטילת ידים, שהרי הוא רואה את ידיו אם יש בהם פירורי גבינה אם לאו. ביום הוא רואה את ידיו, ויכול לבדוק האם ישנן פירורי גבינה או שלא, האם הידיים נקיות או שלא. רצה לאכול בשר עוף אחר גבינה, אינו צריך לא לקינוח ולא לנטילה, ואפי' בלילה. ויש אומרים, שאינו צריך לקינוח הפה בפת, אבל צריך הוא מ"מ לקנח מעט בבגד וכיוצא בו. והוא שהם גורסין, עוף וגבינה נאכלין באפיקולין, ר"ל מטלית, בלא קינוח שבפת. הם לא גורסים 'באפיקורין', אלא 'באפיקולין', שזאת מטלית. דהיינו, תכניס בד לפה, שיספוג את השאריות.

ומ"מ אנו גורסין באפיקורין, כלומר דרך פרסום ואפקירותא, בלא שום קינוח בעולם. וחיה, כבר ביארנו שנחלקו בה הפוסקים. יש פוסקים שדינה כעוף, והוא עיקר הדברים, אלא שנהגו להחמיר בה כבהמה, מפני שבשרה דומה לבשר בהמה. [עיין לעיל ד"ה והוא הדין].

לפום רהטא מה פירוש המלה 'פרסום' כאן, 'דרך פרסום והפקרותא'. אבל נראה שכוונתו כי יכול אדם לעשות זאת בגלוי, בהדיא, בהפקר. אין שום חומרות. הדבר 'חלק', אין צורך להיכנס לחששות. אפילו בפני עמי ארצות, אשר ח"ו עלול להיות אצלם מכך טעיות. לא חששו.

בספרו מגן אבות עניין ט', כתב הר"מ המאירי רק דרך פרסום. ועיין ערוה"ש ע' אפיקורין. ועיין עוד בפירוש הקדום על הרי"ף מסכת חולין דף פ' [ירושלם התש"כ ברע"א] ד"ה תני, ודף פ"ג מד"ה אמר, ואכמ"ל.

חושבני כי גם מלשון המאירי, אפשר לדייק זאת, שכל ההיתר שאנחנו אומרים, לגבי עוף אחרי מאכלי חלב, הכל מדובר רק לגבי ספיקות. כפי שהוא אמר מקודם, כי ביום ישנה אפשרות לראות. רואים כי כל הנושא הוא, כאשר איננו יודעים האם יש או שלא. בבשר בהמה החמירו, אפילו לגבי

דהיינו דבר שנמרח ונדבק – או שידי מוזהמות, ודאי צריך נטילת ידים וקינוח הפה. ובכל מידי הוי קינוח, בר מתמרי וירקא וסלקא ודכותיהו. ספר בדק הבית, אלו השגות של הרא"ה על הרשב"א בספרו תורת הבית. והרשב"א בספרו משמרת הבית, עונה לו תשובות על השגותיו. ובנ"ד הרשב"א כותב כך, נראה לי, דדוקא גבינה ואחר כך עוף. אבל עוף ואחר כך גבינה, אסור. וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל.

הוא – הרשב"א – מסכים להרמב"ם, שההיתר הוא רק לגבי עוף אחרי גבינה, ולא גבינה אחרי עוף. כי לגבי גבינה אחרי עוף, צריכים לחכות שש שעות. דלא כהרא"ה.

ולגבי הפרט הזה, 'הני מילי מסתמא', הרשב"א לא מדבר על כך כלל. א"כ כנראה שהדבר פשוט גם לו. הוא לא נכנס לכך, כיון שזהו דבר ברור, כי אם נשארו שאריות אזי אין שום היתר.

*

כך יש לדייק גם מלשון הר"מ המאירי במסכת חולין [שם] וז"ל, אכילת בשר אחר גבינה או גבינה אחר בשר, יש בה מחלקת בין הפוסקים. ומחלקתם תלוי בפ"י שמועה זו. ומה שנהגו בה אבותינו ורבותינו, לפי מה שהיו מקבלים בפירושה היא, שאם אכל בשר בהמה, אינו אוכל אחר כן גבינה, אפי' בקינוח הפה ובנטילת ידים, עד שיעבור שש שעות. והוא שיעור שבין סעודה לסעודה.

עברו שש שעות, אוכל גבינה, אע"פ שלא קינח את פיו ולא נטל את ידיו אחר אכילת הבשר בין שינוי. שכל שכשיעור זה, כבר נתעפל במקומו, ואינו קרוי בשר. לא נאמר, על בשר שבין השיניים, שהוא נקרא בשר, אלא בתוך זמן זה. ויש אומרים, שאף לאחר זמן זה צריך לסלקו קודם שיאכל גבינה.

אכל בשר עוף, אף הוא צריך להמתין כשיעור זה. וכן כתבו גדולי הפוסקים והמחברים, להחמיר בו כבשר בהמה, להמתין אחריו עד שש שעות. וכן נהגו בכל גלילותינו.

אכל גבינה ורוצה לאכול בשר בהמה – אם אכל גבינה מקודם, ואח"כ רוצה לאכול בשר בהמה – מקנח פיו, מפני פירורי גבינה הנשארים בחיך או

שאריות. אולם בעוף, לא החמירו על שאריות, אם ספק האם ישנן שאריות, שמא נדבק בחיך. אבל אם אינך יודע, אתה לא צריך לחשוש.

זאת המסקנא. כי מה שכתוב בספר בדי השלחן, וכן בראשונים, אכן זאת היא ההלכה למעשה. אין בכך חולק. גבינה ואח"כ עוף, מותר. אבל אם האדם יודע, שנשארו לו שאריות בידיו, או אם הוא מרגיש שנשארו לו בפיו שאריות, אזי הוא חייב לקנח ולנקות. על זאת אין שום היתר, לפי כל הדעות.

שאלה מהקהל: כשהיינו קטנים היה מושג שנקרא 'ארבע שעות לעוף, שש לבקר'. האם יש לכך בסיס?

תשובת מרן שליט"א: ישנה דעה כזאת. יש מקור לזה. ישנם כאלה הנוהגים כך. אבל בדר"כ, מה שמקובל אצלנו הוא, להמתין שש שעות. אפילו בעוף. הבאתי זאת בשלחן ערוך המקוצר, בהערות, ציינתי שישנם כאלה שנהגו כך. יש לזה מקור בפרי חדש, ועוד.

הערה מהקהל: לפי הזוה"ק, ישנו עניין שלא לאכול עוף אחרי גבינה.

תשובת מרן שליט"א: לכאורה נכון. זהו בעצם המקור שלרמ"א, וגם מרן בבית יוסף הביא זאת, כי מבואר בזוה"ק שצריכים להחמיר גם בעוף אחרי גבינה. אבל העניין הוא, שישנם מפרשים רבים – כגון מהרש"ל, ועוד – הסוברים כי הזוה"ק לא מדבר על עוף אחרי גבינה, אלא על גבינה אחרי עוף. ישנה מחלוקת, איך לפרש את הזוה"ק. לכן מובן, מדוע אבותינו לא קיבלו את החומרא הזאת. כי מסתמא, אם היה כתוב כך בזוה"ק, הם היו מקבלים זאת, כפי שקיבלו עוד הרבה דברים. את זאת הם לא קיבלו, כנראה כי הפירוש שלהם בספר הזוה"ק היה אחרת.

הבאתי בעיני יצחק כי בספר המזרחי, הביא שישנם כאלה האומרים כך, וכותב כי הדבר 'לא נהירא'. לא קיבל זאת. וע"ע דברי מהרי"ץ בזה בשו"ת פעולת צדיק חלק ג' סימן קל"א, אלא שהוא לא גילה דעתו, ולא הוסיף מלה משלו, רק העתיק כמה דעות רבוותא בנדון. ועיין הסגנון שהעלו בתורת חכם, ושושנת המלך.

המשך התגובות למכתב החדש מאת הרה"ג יהודה עדס שליט"א, בעניין כתר ארם צובא המפורסם כיום שהוגה ע"י בן אשר.

כעת נחזור למכתבו של ידידנו הרה"ג יהודה עדס הי"ו, בעניין כתר ארם צובא המפורסם כיום שהוגה ע"י בן אשר. בשיעור הקודם התייחסנו להתחלת המכתב, וכעת נמשיך בעז"ה.

הוא כותב [באמצע אות ב'] בזה"ל, עד כאן יצאתי מעיקר הנדון, לבאר דברי מהרש"ו, ואחזור לעיקר הנדון, לבאר מה היה הגורם שגרם לבני קהילות המוסתערבים לשנות מנהגם בכתיבת ס"ת. למה הם שינו? מדוע הם לא הלכו, כפי הכתה של בן אשר?

ועל זה כבר נתבאר גורם אחד שהיה יכול לגרום זה, והוא טענת רוב ספרים, שהעמידו כאילו נוסח ספרד הוא רוב ספרים ונוסח הכתר רק מיעוט, ויש למיזל בתר רוב ספרים, ורק בפו"ס אזלינן בתר גוברי. (ומה שגם בפו"ס לא נהגו לעשות שני פרשיות בכל חלב והמקריב, וסתומה בפסל לך, זה י"ל מפני שסברו שיותר יש לסמוך על מה שהבין הרמב"ם בהבנת דעת ספר הכתר, ממה שיש לסמוך על הנראה לעינינו, וכמו שכבר כתבתי במכתב הקודם).

ועוד גורם שהיה יכול לגרום להם לשנות מנהגם, שהרי הרבנים הגאונים למשפחת בנבנשתי, ה"ה רבי חיים בנבנשתי בשו"ת בעי חיי סי' רל"ג ורבי יהושע בנבנשתי בשו"ת שער יהושע סי' כ"ז – הם שני אחים. הראשון הוא בעל כנסת הגדולה, והשני בעל שדה יהושע על הירושלמי – הביאו עדות שספרי ספרד הגיה אותם בן אשר (וכמובן לא התכוונו לומר שבן אשר נסע לספרד והגיה שם כל ספר שנמצא במדינת ספרד, אלא התכוונו לומר שאנשי ספרד לקחו ספר שהגיהו בן אשר ועל פיו הגיהו כל ספריהם).

אתם אומרים, 'בן אשר'? אנחנו – נוסח ספרד – ג"כ 'בן אשר'.

והנה עדות זו ודאי עדות שקר היא, שהרי מה"ר מנחם די לונזאנו המומחה הגדול, שקדם להם בחמשים שנה, לא ידע שום דבר על זה. גם בכל כתיב הספרדים שנכתבו בארץ ספרד לפני הגירוש, אינם מזכירים על זה כלום, אע"פ

שערי יצחק – השיעור השבועי

רוב ספרים, ועוד דטוענים שבן אשר עצמו הגיה את ספרי ספרד – כעת, את הרעיון שלי, הוא כבר שם להם בפיהם – ומסתמא גם טענו שמסורת בידם שהספר של בן אשר שהגיע לספרד, הוא ממש מהדורא בתרא שלו בערוב ימיו ממש, ויש לסמוך על זה יותר מאשר על ספר הכתר שלו שהוא רק מהדורא קמא.

מה שאנחנו אמרנו, כי ישנה מהדורא בתרא של בן-אשר, כביכול גם הם אמרו כך. הוא כותב בלשון, 'ומסתמא' גם טענו וכו'. זהו הרעיון שלנו, אבל כעת לאחר שהרעיון הזה כבר נכנס, הוא יכול לכתוב כי שמא גם הם חשבו ככה.

ואחרי כל זה, מה הפלא שנמשכו אחר נוסח ספרי ספרד.

לפי עניות דעתי, ראשית אינני יודע, מדוע צריך להגיד על אנשים בחזקת כשרים שהם שקרנים. וכי הם המציאו עדות שקר? למה להפליג עד כדי כך? אבל קודם לכן, נאמר כדלקמן. הנקודה היא, כי לבעל אור תורה – מהר"ר מנחם דילונזיאנו – שהוא ספרדי, וכן למנחת שי שג"כ היה ספרדי, איטליאני, לא היה להם את הספר של בן אשר. אילו היו זוכים, והיה מגיע לידיהם הכתר של בן אשר, הם היו שמחים שמחה גדולה, כמעט היתה להם דרך סלולה, ברורה כשמש.

תשמעו את לשון האור תורה [פרשת צו]. הוא מתחיל, אנו אין לנו אלא ספרי ספרד, דמתחזקי בדיוקא. אבל במלים 'ספרי ספרד', הוא לא בא לאפוקי מ'בן אשר', אלא כלפי ספרי אשכנז. ספרי ספרד הם הכי מדוייקים, כאשר מדברים כנגד ספרי אשכנז, לא כנגד בן אשר. כי בן אשר, אין כמותו. רק שהוא לא היה לנגד עיניו, ובהישג ידיו.

ואני מצאתי בפרשת שמיני בספרי אשכנז, ארבע פסקאות יתרות ומשובשות בפרשה אחת. ואלו הן. את זה תאכלו. ואת אלה תשקצו. אך את זה תאכלו. ולאלה תטמאו. העל אלה נסמוך?

הוא מתווכח שם, עם בעל הגהות מיימוניות. אתה מביא לנו מתוך ספרים של אשכנזים, אבל הרי ספרי האשכנזים אינם מדוייקים. והאמת היא, שהאשכנזים הודו בסופו של דבר. כאשר הם ראו זאת, הם הסכימו ואמרו, כי אכן אתם צודקים, ולכן בסופו של דבר הם הלכו אחרי האור תורה והמנחת

שרגילים הם להזכיר בקולופון שלהם מאיזה ספר מדוייק העתיקו, ומשתבחים בכך שהעתיקו מספר פלוני ומספר אלמוני. והספר היותר מוזכר בקולופונים שלהם שהעתיקו ממנו הוא ספר הללי, ואילו בן אשר מאן דכר שמייה. וא"כ ודאי עדות זו שהביאו הרבנים הנ"ל היא עדות מוכחשת.

אמנם הדבר מובן מה היה הצורך שגרם לבדות עדות שקר זו, כי מכיון שבמזרח היה מפורסם שמו של ספר בן אשר, והוצרכו בני ספרד להשליט בכח הזרוע את מסורתם, ע"כ כל האמצעים הוכשרו לכך, ונבדתה עדות שקר שספרי ספרד הם ג"כ מועתקים מבן אשר! וממילא אין להשגיח עוד שבספר הכתר הנוסחאות הם מנשא חסר, מעינת חסר וכו' כי בן אשר עצמו בספרי ספרד שהועתקו ממנו כתב מנשוא מלא, מעינות מלא וכו'.

מה הנכם טוענים? כי כתוב בספר 'מנשא' חסר? או 'מעינות' חסר? אל תבלבלו לנו את המוח. בספרים שלנו – ספרי ספרד – כתוב מלא, וזה לפי 'בן אשר'.

וכמובן איני מתכוין לחשוד בהרבנים הגאונים הנ"ל שהם שבדו מלבם עדות שקר ח"ו, אלא הם כתבו מה ששמעו, והמשמיעים להם עדות זו כוונתם היתה לטובה לזכות את ישראל בספרים מוגהים לפי דעתם. ומכיון שראו שאין הכל מקבלים מהם הטענה דספרי ספרד יש להם גדר רוב ספרים, הוסיפו ג"כ לבדות מלבם רוב שקרים, ולהמציא שספרי ספרד הם ג"כ מבן אשר (והנה אנו רואים שבכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך מלכו של עולם ודתו מגי"ה, משתדלים לייחס ספריהם לבן אשר, ויש להמליץ על זה לשון הכתוב, מספר ארצותיך היו 'בן אשריך' ישראל).

אמנם הוא מתכוון כמו לשון הכתוב [ירמיהו ב', כ"ח. י"א, י"ג], כי מספר עריך, היו אלהיך יהודה. אך לא ברור לי, איך טיב המליצה שלו, אבל עכ"פ הדבר דומה אל הפסוק הזה.

ובכן מעתה מה יעשו בני קהילת המוסתערבים העלובה, כאשר מכל צד רבו הנוטפין. הספרים המצויים בדפוס הם כך, ועוד דטוענים ניזיל בתר

כי זה אהרן בן משה בן אשר בן משה בן אשר בן משה בן אשר בן משה בן נחמיה בן אשר הזקן הגדול, היה אחרית השלשלת. וזכרו יאמרו כי אלו היו מן עזרא הכהן זצ"ל ע"כ. ולא עוד אלא שמפורש כאן שהיה כהן, דהיינו משבט לוי. ואם כן מסתמא גם בן נפתלי נקרא כך על שם אחד מאבותיו. איתמר.]

*

ולגבי מה שהרי"ע מביא לנו, כי החכמים הללו – מהר"ר חיים בנבנישתי, ומהר"ר יהושע בנבנישתי – כתבו כי ספרי ספרד הם עפ"י בן אשר, הם אכן כתבו כך, אבל זאת רק השמועה שהם שמעו. אולם מי שיש לו את ספר בן אשר בידו, יראה כי בודאי זה לא אותו הדבר. אולי ברוב הדברים, זהו אותו הדבר. בכל אופן, מה שהם כתבו, זה אך ורק למי שהכתיר של בן אשר אינו בהישג ידו.

אקרא בפניכם, את לשון שו"ת בעי חיי [סימן רל"ג]. הוא כותב כך, אמרת שביום שבת קודש, בקראך בפרשת כי תצא, מצאת לא יבא פצוע דכא' באל"ף. ואעפ"י שרשום בזכרוןך שצריך להיות פצוע דכה בה"א, לא הוצאת ס"ת אחר, שכמדומה לך שאף שצריך להיות בה"א לכתחילה, אם נכתב באל"ף לא פסל. יורנו מורינו אם כוונתי להלכה, ושכמ"ה.

והוא עונה לשואל בזה"ל, בהיותי בקושטא לא שמעתי מחלוקת בזה וכו'.

ואעפ"י שאנו הולכים עפ"י בן אשר, כמ"ש הרמב"ם ז"ל בהל' ס"ת, שסמך עליו הוא הספר שהגיהו בן אשר, מ"מ אם נכתב בקצת מקומות כבן נפתלי, כל שלא נמצא בגמ' ובפוסקים דפסל, לא נפסל הס"ת מפני כך. ישנן דעות אחרות. וכי בשביל כך, נפסול את הס"ת? הרי סוף סוף ישנה מחלוקת בדבר.

ובמסרות לא מצאנו דבר על מה לסמוך, מפני שיש מסרות דאמרי בה"א, ויש מסרות דאמרי באל"ף. גם מהר"ם מלונזאנו ז"ל בס' אור תורה, לא הכריע לשום צד וכו'.

מ"מ ממה שראינו לו ז"ל במקומות רבים מספרו, שראוי לסמוך על ספרי ספרד, יותר משאר ספרים. וכן בספרי הפוסקים – בחי' הרשב"א וס' המאור וס' המלחמות – כותבים, דספרי ספרד הם המוגהים וכו'. לא רק במקרא, אלא גם בגמרא.

שי, אשר היו ספרדים. גם האשכנזים, הלכו אחריהם. [ולכן כתבו גם פצוע דכה בה"א, שזה נגד מסורתם הקדומה, שנתברר לבסוף שהיא הנכונה בפרט הזה]. ברם עכ"פ, אין המדובר כלפי בן אשר. ממשיך האור תורה וכותב, ורואה אני שבעל ההגהות רוצה להפיל את הרמב"ם, במה שברח ממנו. כי הוא כבר אמר שאין לסמוך על כל ספר שיזדמן, וכי הוא לא סמך רק על הספר הנורא מאד הקדמון, שהגיהו בן אשר הנודע בשערים.

מה אתה – ההגהות מיימוניות – מביא לי עכשיו ספרים, שזה כתב כך וזה כתב כך? הרי הרמב"ם כבר אמר לך, שהוא הולך רק כפי בן אשר. אל תביא לי שום ספר אחר, כי אין לו שום משקל כנגד בן אשר.

וזה מביא לו ראיה מספרו? כך לשון הרמד"ל. הוא מדבר בלשון תקיפה, כדרכו.

גם בעל מנחת שי [בהתחלת פרשת בראשית] כתב בזה"ל, היו שני ראשי ישיבות במסורת. שם האחד, יעקב בן נפתלי. ושם השני, אהרן בן אשר. וכמה' אברהם דבלמ"ש קרא אותו, משה בן אשר. ובשלשלת הקבלה כתוב, שאחרי דוד רבינו סעדיה גאון היו שני חכמים גדולים, שנחלקו על מלות הרבה שבתורה וטעמיהם. ונקראו ר' אהרן בר' משה, משבט אשר. ור' משה בן דוד, משבט נפתלי ע"כ. ואנחנו סומכים על קריאת בן אשר. וכן סמך עליו הרמב"ם ז"ל, וכמנהג מערבאי. ומדינחאי, סומכים על קריאת בן נפתלי. וזה כלל גדול במקרא. על כן דע אותו, ולא אצטרך לשנותו בכל מקום.

המנחת שי והאור תורה מודים, שסומכים על בן אשר. א"כ כיצד כעת באים ומתווכחים?

[מה שהעלה המנחת שי כי ר' אהרן בר' משה משבט אשר, ור' משה בן דוד משבט נפתלי, זו השערה בעלמא, ואינה נכונה כמובן. אלא נקרא בן אשר, על שם אחד מאבותיו, וכמו שנראה מן המובא בכמה ספרים בשם ספר כתב יד קדום, בזה"ל, ועם אלו היה רבי אשר המלומד הגדול, ואחריו היה בנו נחמיה, ואחריו היה בן נחמיה, ואחריו היה משה בן אשר, ואחריו היה אהרן בן אשר, והוא היה אחרון השלשלת, וסיפרו כי היא משתלשלת מעזרא ע"כ. ובספר כתב יד אחר, ודע

אשר ביד, והם אינם סומכים עליו? זאת תמיהה עצומה.

הרי זה בבחינת אם רבי לא שנאה, ר' חייא מניין לו? הם עצמם – המקורות הראשיים – היו כופפים ראשיהם בהכנעה גמורה לפני בן אשר. וטענת רוב ספרים, כבר אמרנו בשם הגאונים והר"מ המאירי שבכל כגון דא אין לה מקום.

*

בהמשך מכתבו הוא – הרי"ע – כותב כך, ובפרט שגם עמדה לנגדם טענה חזקה, שאמנם לא ראיתי בפירוש מי שכתב כן, אבל ודאי אפשר שטענו להם כן, והוא שהנה אנו רואים שספר הכתר בפשטות, הוא שונה מהרמב"ם בכל חלב והמקריב ובפסל לך, ואולי גם בעוד מקומות. ואם נבוא לומר שהרמב"ם במקומות אלו חלק על הכתר (לא שטעה בהעתקתו מהכתר, אלא שחלק על הכתר), תיקשי לך על מי סמך הרמב"ם?

אלא התירוץ פשוט, שסמך על ספרי ספרד (שהרי בספרי ספרד המפורסמים, בהם הפרשיות כבר כפי הרמב"ם, ואפשר לחשוב שהרמב"ם לקח מהם הפרשיות). ומזה למדו, שיותר יש לסמוך על הסכמת ספרי ספרד, מאשר על הכתר עצמו. וכמו כן הוציאו מזה לגבי שאר החילוקים, מנשוא מעינות ויהי וכו', נימא דיותר יש לסמוך על הסכמת ספרי ספרד מעל ספר בן אשר. שהרי מעשה רב לפנינו שהרמב"ם סמך על נוסח ספרי ספרד, גם נגד הכתר.

הלכך ודאי אין קושיא מה שנמשכו בדורות האחרונים אחר ספרי ספרד, אע"פ שהמסורת היתה ברורה בידם שזה הוא ספר הכתר של בן אשר.

גם טענה זו, חושבני כי אין לה שחר. לפי עניות דעתי.

הרמב"ם כתב מלים מפורשות, בחיבורו משנ"ת [הלכות ס"ת בפרק ח' הלכה ד']. וז"ל, וספר שסמכנו עליו בדברים אלו, הוא הספר הידוע במצרים וכו' שהיה בירושלם מכמה שנים להגיה ממנו הספרים, ועליו היו הכל סומכין, לפי שהגיהו בן אשר ודקדק בו שנים הרבה והגיהו פעמים רבות וכו'. לבוא ולומר, כי פתאום הרמב"ם –

מי שזוכר, דיברנו בזמנו [בשיעור מוצש"ק עקב התשפ"א, ומוצש"ק צו התשפ"ד] כי הגירסא של הספר עין יעקב, זאת גירסא ספרדית, והיא הגירסא היותר מוסמכת.

מכל הלין נראה, כי נוסחא ספרדית היא המחזורת. ואע"פ שהרבנים הנז' לא כתבו כן אלא בנוסחאות דתלמוד, לא בנוסחאות חומשי תורה, מ"מ מדחזינן דבספרד נטו אחרי הגירסאות המדוייקות, נלמוד משם, דגם מחמשה חומשי תורה היו נוסחאותיהם יותר מכוונות מספרים אחרים.

ואפשר שהטעם יהיה מפני שס"ס מוגהים עפ"י בן אשר, ועליו אנו סומכים. הנה הוא כותב כאן, רק בלשון 'אפשר'. יכול להיות. כי לא היה להם בפועל את הספר.

גם בספר שער יהושע [יו"ד סימן כ"ז] כתב בזה"ל, בַּר מִן דִּין, חזינא להר"ר מנחם די לונזאנו ז"ל דכתב הכי, פצוע דכה בכל ספרי ספרד בה"א בסוף תיבה ע"כ. הא ודאי ידע לן דבכל דוכתא דאיכא חילופי דנוסחי, ספרי ספרד עבדינן עיקרא, דהוו בקיאי בהכי וכו'.

הוא מאריך בכך, וכותב בסוף בזה"ל, ילפינן מינה, דהגהת בן אשר היא בת סמכא, ועליה סמכין. דכיון דנוסחת ספרד, דבן אשר היא. הנוסחא הזאת היא של בן אשר.

אכן נכון, שנראה כי כך הם חשבו, אבל אין ספק כי זאת עדות מוכחשת, כי לא היה להם את ספרי התאג של בן אשר בידם. בכל אופן, כאשר הם באים ואומרים, שספרי ספרד הם יותר מוסמכים, הם לא התכוונו כלפי הכתר של בן אשר. הם חשבו, כי ספרי ספרד מתאימים לבן אשר. אבל עיקר דבריהם, מה שרצונם לומר, כי ספרי ספרד הם מדוייקים, הוא כלפי ספרי אשכנז. לא כלפי המוסתערבים. כאשר באים אנשים לארס צובא, למסתערבים שיש להם את הכתר של בן אשר בידם, כיצד יגידו כי ספריהם לפי בן אשר? כל מי שיש לו מוח בקדקדו, מביין כי זאת טענה שאיננה מתחילה. מופרזת מיסודה.

אם היה לבעל אור תורה ולמנחת שי את הכתר של בן אשר, הם היו ששים לקראתו, עושים יום טוב. וכעת הם באים לשם, ויש להם את כתר בן

בכמה דברים – הולך לפי ספרי ספרד? לא יעלה על הדעת. שהרי לא לחנם סמך הרמב"ם על מסורת בן אשר, אלא מפני שעל ספרו היו הכל סומכין וכו'. והלא הדברים הללו אינם תלויים בסברא, אלא אך ורק במסורת, באופן שאינו יכול להכריע אפילו בדבר אחד כספרי ספרד נגד בן אשר.

*

בהמשך הוא מביא דבר נוסף בזה"ל, ואדרבא, אי נִימָא שְׁמָה שְׁשִׁינוּ הַלְכָה לַמַּעֲשֵׂה שְׁלֵא לְכַתּוּב סִ"ת ע"פ ספר הכתר, הוא מפני שנתאמת להם שיש חשש פקפוק שאין זה ספר הכתר, א"כ למה מסרו לדורות הבאים אחריהם מסורת ברורה שזה הוא ספר בן אשר שעליו סמך הרמב"ם (ולא הספיק להם אפ"י למסור רק שזה הוא ספר בן אשר סתם, אלא הוסיפו למסור בפירוש שזה הוא הספר שסמך עליו הרמב"ם בהלכות ס"ת).

וכל כך הושרשה מסורת זו בפי בני הקהילה – החאלבים – ובפי חכמיה, עד שכל זקני חכמי הקהילה (שדיברתי עמהם בזה מלפני שנים רבות) מזדעזעים עד עומק נפשם משמיעת פקפוק על מסורת זו שזה הוא הספר שסמך עליו הרמב"ם, ומביטים על האומר כן כמי שנזרקה בו מינות ההסכלה וכדומה, ושלפיכך מעלה הוא בדעתו לפקפק על מסורת מקובלת בסילודין מדורי דורות. ואם נימא שמעיקרא כבר הוקבע אצלם פקפוק, ושאיין ייחוס הספר ברור, א"כ אמאי ברור להם כ"כ שהיא מסורת ברורה ושחלילה לפקפק בה כנ"ל.

כאן ישנה נקודה חשובה, שצריך להסביר אותה. ישנו פסוק בספר משלי [י"ד, ט"ו], פְּתִי יֶאֱמִין לְכָל דָּבָר, וְעָרוֹם יִבִּין לְאֲשֵׁרוֹ. כך אמר שלמה המלך ע"ה בחכמתו. ישנם אנשים, שהם תמימים. ביראת שמים ובתמימות, אם הם שמעו משהו, נראה אצלם כביכול זאת 'הלכה למשה מסיני'. ואם בא אדם חכם, אשר מבין עניין, להתווכח איתם ולהסביר להם שהדבר אינו נכון, הם חושבים כי הוא מדבר דברי כפירה.

אולי נביא דוגמא, מבעל נחלת יוסף. הוא היה גברא רבא, בכל חלקי התורה, בנגלה ובנסתר, וגם בכל החקירות. הוא כותב [בפרק י"ד דף ע"ז]

בזה"ל, ידוע כי בעירנו זאת עיר עדן, היושבת בקצה התימן, לא־יש בבני עמינו משכילים וחוקרים בחכמת הטבע. כי אם רובם ככולם תמימים ויראים, ובתורת ה' חפצים. וכן נאה ויאה להם ולכל ישראל. ולא מפני שהם ח"ו בוזי החכמה ומנדיה, ולא יחפצו לדעת מה הזמן דורש מהם, אלא רק מחמת חסרון הספרים, כי אין בינינו חזון נפרץ בספרים כאלה המדברים בכל חכמה מדע ותושיה. ואם הימצא ימצא איש א' אחזו מיני מאה, היודע מעט מחכמת הטבע ותכונת העולם, מ"מ לא ידע אותם על בריס, כי חסרו לו כמה הקדמות מבלי יודע עד היכן הדברים מגיעים, וכבולעו כך פולטו.

הפעם בשבתי בבית המדרש ללמוד עם החברים נ"י, וביניהם גם זקנים, והלימוד היה בעין יעקב במימרא המתחלת, [ברכות דף ד' ע"א] אמר דוד לפני הקב"ה, רבש"ע, לא חסיד אני, שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד ג' שעות וכו'. ופירש המהרש"א ז"ל וז"ל, נקט מלכי מזרח ומערב וכו', וכן בכמה מקומות נקט הכי, לפי שיישוב העולם כולו, מקצה מזרח עד קצה מערב. אבל בקצה דרום ובקצה צפון, אין שם יישוב, מפני הקור והחום, כמ"ש התוכניי עכ"ל. ועד שהיינו נושאים ונותנים בדבר הזה, ונכנסנו מענין אל ענין, הפצירו בי החברים הי"ו לחוות להם מעט מכללי החכמות.

ואני הצעיר באלפי יהודה, כפי מיעוט ידיעתי, היגדתי לפניהם רק דברים פשוטים מהתכונה, וגלילות הארץ, ותחומי המדינות וכיוצא, וגם ממהות הברקים והרעמים, ויסודות ארמ"ע וכו', אשר לפי הנראה לא שמעום מימיהם.

מקצת מהחברים נר"ו, אשר לא לקחה אזנס שמין מחכמת הקבלה, ורק כי שמעו את שמעה, חשבו כי זה הוא חכמת הקבלה. חשבו שהוא מדבר סודות התורה. עד כדי כך.

וזקן מופלג א' אמר, חי נפשי. זקנתי, ודברים כאלה עוד לא שמעתי.

ומקצתם אמרו, אחר שהחכמות צריכות לתורה, כדי להבין ממנה כמה דינין ושיעורין, א"כ מהו זה שראינו באיזה ספרים, שכותבין מדרות על דבר החכמות שקורין חיצוניות. ובפרק חלק גרסינג,

שערי יצחק – השיעור השבועי

שמים. אבל אם יש לו איזה שאלות נכונות, ספיקות, כי הדברים אינם יכולים להיות, אזי בודאי שצריכים לברר זאת.

למשל הגאון הקדוש החיד"א זיע"א, שהביא בספרו שם הגדולים, ע' רבינו עובדיה מברטנורא, את הסיפור שהרמב"ם שמע על ס"ת שנכתב ע"י עזרא הסופר, ונסע לבורגניה בכדי לראות את הס"ת הזה, החיד"א מפקפק בסיפור הזה, ואמר כי הוא לא אמיתי. לאחר מכן הוא אומר תירוץ. שאפשר לדחות את השאלה. ובלנ"ד עוד נרחיב בכך בשיעור נוסף. אבל עכ"פ שמע מינה כי מותר לשאול שאלות ולעורר ספיקות.

זהו מה שנאמר, 'ערום יבין לאשורו'. אולם ה'פתי, יאמין לכל דבר'. תלוי עם מי מדברים.

הערה מהקהל: ספר תורה של עזרא, כתוב שם שהסירו אותו ממקומו במצרים הישנה, ונטבע בים וכו'.

תגובת מרן שליט"א: כן. נכון. כתוב גם זאת שם. החיד"א חקר את הדברים, כדרכו בקודש. זהו מה שאני אומר, כי כשישנן שאלות וספיקות, בודאי שצריכים לברר וללבן אותם. ברם ישנם אנשים, שאצלם כאשר הם שמעו איזה דבר, הם בטוחים שזה נכון. אבל וכי ישנו בכך איזה משהו, אשר פוגע ח"ו באמונה? כאשר מפקפקים, האם זהו בן אשר או לא בן אשר? לא.

הם פשוט התרגלו ככה, ומי שאומר אחרת, נראה להם כי הוא בעל דעות מפוקפקות. על כן, עם אנשים כאלה, צריכים לשתוק. לא לדבר איתם, ולערער ידיעתם. להניח אותם בתמימותם.

[יש בזה אמרה חריפה שנונה ומתוקה מחסידי הבעש"ט לגבי הסיפורים הרבים על מוצאי שבת קודש שלו, ובלנ"ד נביאנה בשיעור נוסף, כי ממנה תוצאות חיים].

*

בהמשך [באות ג'] הוא – ידידנו הרי"ע שליט"א – כותב כך, על מה שהבאתי במכתב הראשון שהראנ"ח – זהו רבי אליהו בן חיים – היה לו ספר, שהגיהו מספר איש חכם, שהגיה מספר בן אשר שבחל"פ, אמר מרן שליט"א שיתכן שאחרי זה הוחלף הספר בספר הכתר שיש לפנינו כיום. ואמר בשיעור, שהראנ"ח לא העיד על נוסחאות

אמר רבי עקיבא, אף הקורא בספרים החיצונים, אין לו חלק לעוה"ב. וקשה, מה השנאה הזאת? ומה שמך דבר רע נמצא בהן נגד תורתנו הקדושה והתמימה?

ואמרתי להם, דעו אחי ורבותי, כי חלילה חלילה לחכמי ישראל לברוח ולהבריח את עם ישראל מהחכמות הצריכות לישוב העולם. שהם ז"ל, לא אסרו אלא ספרים המביאים לידי מינות, או זנות, או בטלה המביאה לידי שעמום וכו'. הוא מאריך. כדאי לעיין בפנים.

ובסוף הוא כותב, כאשר הוספתי להגיד לחברים הי"ו, באמרי להם – תוך כדי שישבנו ולמדנו, אמרתי להם – כי אורך כדור אדמתינו, הוא רק חמשה אלפים וד' מאות פרסה. בין ממזרח למערב, בין מצפון לדרום. וכן הספנים יכולים להלך ולהקיף כל אורך הכדור. ורק כז' או ח' חדשים וכו'. החברים נ"י שחקו, גם צעקו עלי, באמרם, כי זה אך דברים שקרים. כי ארז"ל, כי מהלך העולם ת"ק שנה.

אמרתי להם, הן אמת דרז"ל דיברו, שהוא מן המרכז עד הרקיע מהלך ת"ק שנה. לא המהלך של כדור הארץ.

הוסיפו לתמוה, מהו מרכז?

אמרתי להם, המרכז הוא באמצע עובי האדמה. ועובי האדמה, הוא אלף ותשי"ט פרסה, שהוא שלישי ופורתא מאורך הכדור.

'האם הופתה בשגעון? השיבו, והוסיפו להתרגז עלי. מי בא בעמקי שאל, למדוד עביה, ארכה, ורחבה וכו'? ועוד ועוד.

ראיתי כי לא כאן הוא להתווכח עם אחינו התמימים והיראים, אשר נפשי דבקה באהבתם ותמימותם, כ"א להתהלך אתם מישרים וענותם תרבני. לקיים מה שני, עם חסיד תתחסד עם תמים תתמם וכו'. אין מה להתווכח עם אנשים כאלה.

זהו מה שאני אומר, כי ישנם אנשים שהם תמימים. החאלבים כמו העדנים. ולא חסר עוד...

חלילה. לא על כל דבר, צריכים לעורר ספק. מי שמעורר ספק בכל דבר, בלי סיבה, כגון שהוא שומע סיפורי צדיקים ואומר כי הסיפור לא יכול להיות, הסיבה היא מפני שחסרה לו האמונה. יראת

הוא בכל הספרים שבינינו. וגם אמרו לי אחרים שראו ספר בן אשר שבחל"פ שאין שם פרשה, וכן ראוי לנהוג.

טוען ידידינו הרי"ע הי"ו, כי [מצד אחד] הראנ"ח כותב, שיש לו ספר שמוגה עפ"י הספר של בן אשר. והוא אומר, כי בספר הזה, בפסוק 'ארור שוכב עם אשת אביו' ישנה פרשה, כפי שיש בכל האירורין. ומצד שני, הוא כותב שאמרו לו האחרים, כי בספר של בן אשר אין פרשה. שמע מינה, כי מכאן נכנס הספק. איך זה שינסם שניים אשר מעידים על ספר בן אשר, זה אומר שישנה פרשה וזה אומר שאין פרשה? אלא הדבר סימן, שאפשר לטעות. דהיינו, ישנו שם ריוח קטן. ולכן ישנם כאלה, שכאשר ראו זאת אמרו, כי ישנה שם פרשה. וישנם כאלה שאמרו, שאין שם פרשה. וגם הרמב"ם שכתב שאין שם פרשה, הבין שזה לא פרשה, והאחרים הבינו שכן.

כך הוא כותב, והנה הדבר תמוה לומר כן, שהרי גם אותו ספר בן אשר שבחל"פ, העיד הראנ"ח על נוסחו שהיה בו ספק אצל ארור שוכב עם אשת אביו, שהחכם שממנו העתיק הראנ"ח כתב שיש שם סתומה. ואחרים שראו ספר בן אשר שבחל"פ העידו שלא היתה שם פרשה. דהיינו שהיה המצב בזה הפסוק בלתי ברור, כגון שהיה שם ריוח קטן וכדומה, ואפשר להבין שיש פרשה, ואפשר להבין שאין פרשה.

ותיאר זה מתאים בדיוק לספר בן אשר שהיה בחלב בדורות האחרונים, שגם בו היה המצב כך, שר' משה יהושע קמחי (סביבות שנת תר"נ) ראה את ספר הכתר, והעיד שיש שם סתומה אצל ארור שוכב, ור' יהודה עטייה (שנת תש"ד) ראה את ספר הכתר והשווהו לרמב"ם, ולא העיר שאצל ארור שוכב סתומה (רק העיר על שינויים אחרים בכל חלב והמקריב, ובפסל לך. ועוד שינויים אחרים העיר, בהשוואה לרמב"ם הדפוס שנפלו בו שיבושים).

וא"כ ודאי מסתבר לומר שהספר שהיה לראנ"ח, הוא הספר שהיה בדורות האחרונים. בפרט, שכמו שיתבאר להלן, אין טעם הגון לפקפק במסורת ק"ק אר"צ בזה.

ספר בן אשר שבחל"פ, רק דבר זה שאין סתומה אצל יעלו הצפרדעים, ויש סתומה אצל לא תחמוד, וזה נמצא כך גם בספרי תימן.

ובמח"כ שגגה נפלה בזה, כי בהמשך דברי הראנ"ח מבואר עוד, שבספר בן אשר שבחל"פ היו מחלוקות בעדיות. דיש עדים שראוהו, ואמרו שיש שם פרשה סתומה אצל ארור שוכב עם אשת אביו. ויש עדים שראוהו ואמרו שאין שם פרשה (ומסיק שראוי לנהוג שאין פרשה).

והנה מזה נראה שמדובר באותו ספר שהיה ידוע בדורות האחרונים, שגם בו היה המצב בדיוק כך, דיש עדים שראוהו ואמרו שיש שם פרשה, כגון הרמ"י קמחי שבדק את הכתר בסביבות שנת תר"נ וכתב שיש סתומה אצל ארור שוכב. ולאידך גיסא ר"י עטייה בדק את הכתר בשנת תש"ד, ולא העיר על שינוי מהרמב"ם שם, והיינו שאין סתומה אצל ארור שוכב. וא"כ מזה ראייה שספר בן אשר שהיה להראנ"ח, הוא הוא הספר שהיה בדורות האחרונים.

בעיקר הערה הזאת, הוא צודק בטענתו. כך הבאתי בשם הראנ"ח, אולם הבאתי זאת מבלי להסתכל בשו"ת הראנ"ח בעצמו, אלא כפי מה שכתוב בספר בית דוד בשמו. לא פתחתי את שו"ת הראנ"ח בעצמו, ע"כ היה נראה לי כי הוא מדבר על דבר אחד. אולם מתברר כי בהמשך – לגבי שאלה נוספת – הוא מדבר גם על עניין האירורין.

ע"כ נקרא כעת את לשונו, יש בידי ספר מוגה, היגהתיו על פי ספר שהיה ביד איש חכם, אשר הגיהו מספר בן אשר שבחל"פ. וכתב ד"לא תחמוד אשר רעך', פרשה סתומה. וכן נוהגים כל סופרי מקומנו, וכן הוא בכל הספרים שבינינו.

אחר כך, הוא כותב בזה"ל, השאלה השביעית, אם ב' ארורים הם פרשה אחת כבר בספרי הרמב"ם. נראה שכל הארורים הם פרשיות, שהוא מזכיר את הכל. וגם כותב שהם פרשיות י"ד, עם פרשת וידבר משה ופרשת ויצו משה וכו'. בכל ארור, ישנה פרשה.

ומ"מ בספר הנזכר אשר בידי, יש שם פרשה סתומה, כמו בשאר הארורים. אמנם סופרי מקומנו, נוהגים שלא לעשות שם פרשה כלל, וכן

לגבי שני הדברים האחרונים, הוא צודק. בעניין 'כל חלב' ו'המקריב'. אבל, וכי בכתר של בן אשר, כתוב 'ויהי כל ימי נח? בודאי שלא. כולם מעידים, שכתוב שם 'ויהיו'. וכן 'תעשה', כתוב בלי יו"ד. וכן 'בער'.

אלא, פשוט מאד. בלבלו אותו. כנראה הביאו לו את הספר המפורסם כת"י לינינגרד, אמרו לו שזה הכתר של חאלב, והוא חשב כי אכן הדבר כך. הוא אומר בלשון, 'ראיתי אותו, אולם הרי הפרשיות האלה לא נמצאות בכלל בכתר, הרי החלק של רוב התורה נשרף בכלל, או נעלם. הראו לו ספר אחר, אשר הוא נכתב 'על פי' בן אשר. הנה כך הוא מעיד, בזמנינו.

אותו הדבר בנד"ד, אלה מעידים בשם בן אשר, ואלה מעידים בשם בן אשר. האחד אמיתי, והשני שקר. בטעות. בקיצור, כל ראית הרי"ע נפלה. חוץ מזה – וזוהי התשובה השלישית – יכול להיות כי מה שכתב הראנ"ח, לגבי מישהו שהיה לו את הספר מוגה וכו', מי שכתב את הספר המוגה, על פי בן אשר, יכול להיות שהוא טעה. כי באירורין, בכל ארור ישנה פרשה, ופתאום באחד אין פרשה? עלה בדעתו שהדבר אינו יכול להיות. או שהוא לא שם לב. לא שת ליבו, כי בכולם יש פרשה, ופתאום בארור הזה אין.

*

נמשיך הלאה, במכתבו של הרי"ע. הוא טוען [באות ד'] כך, והנה הטעמים העיקריים לפקפק במסורת ק"ק אר"צ, הוא מה שנמצאים לְכַאֲוֶרָה שינויים בספר הכתר, ממה שכותב הרמב"ם, וממה שנהגו בני תימן שמייחסים ספריהם להעתק הרמב"ם ובן אשר.

אכן כי דייקנין, אין בזה קושיא וכמו שיתבאר להלן, וממילא ראוי לקיים מסורת ק"ק אר"צ ולא לפקפק בה בחינם.

והנה לגבי השינויים הנמצאים בספר הכתר ממה שכותב הרמב"ם, כבר כתבתי שלגבי מקצתם נחלקו העדים בעצמם, זה אומר יש שינוי וזה אומר אין שינוי. ובהכרח שבספר הכתר היה מקום להבין לכאן ולכאן, וממילא מאן מפיס לומר שבאמת הכוונה דלא כהרמב"ם ולהקשות קושיא. ומטיבין של קרובים למדתי טיבן של

לגבי הכתר הזה, העידו שני אנשים – בלי קשר למה שהיה אצל הראנ"ח – האחד אומר כי ישנה פרשה, והשני אומר שאין. אומר הרי"ע, הנה ראייה לשיטתי, כי ישנם מקומות מסויימים, שאפשר להתווכח ולדון עליהם. שניהם ראו את הכתר, וכל אחד הבין משהו אחר. אם כן, אי אפשר להקשות מכך. זהו המהלך שלו.

ועל זאת ברצוני לומר ולענות בעזרתו יתב' כדלקמן, שלוש תשובות.

ראשית, לא כתוב לגבי החכם השני, שהוא מעיד ההיפך. הוא רק לא העיר על כך, התעלם מזאת. יכול להיות, שהדבר נשמט ממנו. קיימא לן 'לא ראינו, אינה ראייה'.

אשתמיטתיה, וזה אינו בזיון ח"ו לומר כך, כמ"ש השדי חמד.

אבל – וזהו הדבר השני – חושבני, כי הא גופא. הרי אנחנו אומרים, שבחאלב היו שתי כתרים. מדובר על זמנם, לפני כחמש מאות שנה. בדור ההוא. ישנו כתר אמיתי, וישנו כתר שאינו אמיתי. א"כ מה הינך טוען, שזה העיד כי ישנה פרשה וזה העיד שאין פרשה? יפה מאד. כי כל אחד, ראה כתר אחר. הרי אמרנו כי ישנו כתר אחד – כפי שהעיד מה"ר סעדיה עדני – שכתוב כי 'הגיהו בן אשר', זהו היה הכתר האמיתי. וחלק התבלבלו, והחשיבו כתר אחר.

ומי שאיננו מאמין, או מי שחושב כי הדבר אינו מתקבל על הדעת, נראה לו דוגמא מוחשית מזמנינו.

הרה"ג שלום יצחק הלוי, יש לו ביאור 'דברי שלום' על 'חלק הדקדוק' למהרי"ץ זיע"א, והוא כותב בהקדמתו בזה"ל, עברתי על כתר תורה שבא מחאלב, שנכתב לפני אלף שנה בקירוב, הנמצא במכון בן צבי כשהוא מצולם, ומצאתי כמעט כמסורת יהודי תימן, מלבד שלש תיבות. והן, 'ויהי כל ימי נח, בלי וי"ו'. 'תיעשה' דמנרה, ביו"ד. 'בעור' דבלעם, בוי"ו.

שמעתם? הוא אומר, כי הכל אותו הדבר, אבל לא כתוב 'ויהיו' כל ימי נח, אלא 'ויהי'. וכן 'תיעשה', כתוב עם יו"ד. בפרשת תרומה. וכן 'בעור'. ב' פרשיות 'כל חלב' ו'המקריב'. כולם פתוחות. לא כס"ת תימן, ולא כתיקון סופרים.

לענ"ד אין בהשערה זו שום דוחק, ואין כדאי לדחות מסורת ק"ק אר"צ מפני קושיא זו. [אגב, יש לציין שבמקום הנידון עצמו (קרית בעל), ר' משה יהושע קמחי כתב "בכתר לית הכרע", היינו שלא היה יכול להכריע אם צ"ל פתוחה או סתומה. ולעומת זאת, כל המדפיסים תנכיים בדור האחרון ע"פ הכתר (ואלו שכתבו נביאי בתי הכנסת) נקטו בפשיטות שצ"ל כאן פתוחה. ובמכתב שכתבתי על זה ליוסף עופר, כתב לי שהחליטו שאין הסימון ס' כאן מעשה ידי ר' אהרן בן אשר. אבל מאן מפיס מה באמת היה. וצ"ב].

אם כן, לדבריו יש לומר כי הרמב"ם בזמנו ראה את התיקונים, כי אפשר היה אז לראותם. אולם בזמנינו אנחנו לא רואים זאת, כיון שזה נמחק. כך הוא טוען.

על כך ברצוני לומר, מיהו ה'מגיה אחד' הזה? וכי זהו בן אשר? הרי בן אשר, היה אמור להגיה זאת. הסתכלתי על הסמ"ך הזאת – מי שיראה יבחין בכך – כי כתב אותה מישהו אשר איננו יודע לאחוז קולמוס... רואים לפי צורת הכתיבה, כי זהו מישהו שאינו יודע לכתוב. והרי בן אשר, כתוב מפורש בקולופון שהוא 'ניקד ומסר' את הכתר. 'ניקד' היינו, עשה את הנקודות. ומסתמא גם את הטעמים. ורואים שהוא מומחה בכתיבתם. והוא גם 'מסר', דהיינו רשם בגליונות את המוסרה. ורואים בבירור כתב של מומחה. ופתאום פה, הוא איננו יודע לכתוב? אלא, מי שכתב זאת, הוא איננו מישהו מוסמך. כנראה אחד עם הארץ, שאינו רגיל בכלל לכתוב.

גם מצורת ההגהה שלו בכתר השלישי במגילת אסתר, ארדי חסר במקום מה שכתב הסופר ארידי, רואים שהוא אָמָן. מומחה גם בכתיבתו, באופן תיקונו.

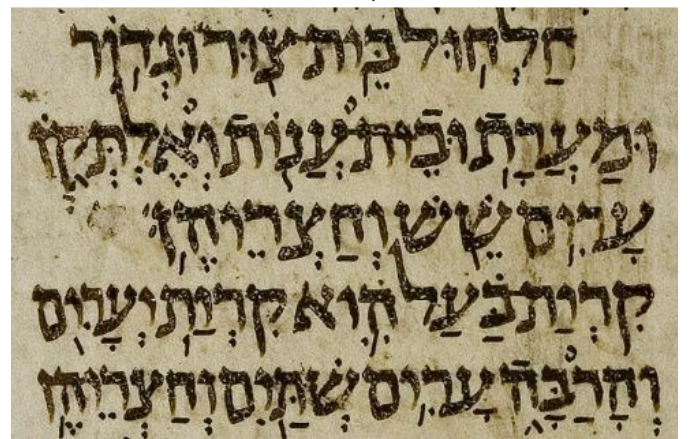
דרך אגב, בדקתי בתאג כת"י מה"ר בניה הסופר, וראיתי כי אין שם – בספר יהושע – בכלל פרשה לא פרשה פתוחה, ולא פרשה סתומה.

אם מדברים על מחיקות, היום בזמנינו אין בעיאי, כיון שכיום ישנם חמרים כימיים מיוחדים לזה. ספרים ישנים, אפי"אם נמחקו, אפשר עם החומר הזה לראות מה שהיה כתוב בעבר. ואם ישנן

רחוקים, שגם באותם מקומות שבהם לא מצינו מחלוקת בין העדים, יש לומר שגם שם היה איזה סיבה להסתפק, או לומר שהיו שם תיקונים בדיו וכדומה שעליהם סמך הרמב"ם, ואח"כ חזרו ונמחקו התיקונים, וממילא נתחדשה טענה שספר הכתר שונה מהרמב"ם.

מחיקת התיקונים, אפשר שהיתה מחמת יושן הכתב. אבל יותר מסתבר שנעשתה בכוונה, ע"י מוחק שחשב שהתיקונים בדיו אינם דסמכא.

ועל זה טוען הדר"ג שהם דברים דחוקים במשעול צר וכו'. אמנם לענ"ד אין בזה דוחק, שהרי דבר כזה אנו רואים בעינינו גם כיום בספר הכתר, שהיה במקום אחד בספר יהושע ריוח פרשה פתוחה, ובא מגיה אחד וכתב בתוך הריוח אות ס', להורות שצ"ל סתומה ולא פתוחה לפי דעתו, ובא מישהו אחריו ומחק את הס' אבל עדיין רישומה ניכר. כדלהלן בצילום.

זה בספר יהושע, פרק ט"ו, מובא שמות הערים שנפלו בנחלת שבט יהודה. חילקו אז את ארץ ישראל בגורל, ומה היתה נחלת כל שבט ושבט, וכאן מדובר בשבט יהודה. שם בפסוק נ"ט כתוב כך, ומערת ובית ענות ואלתקו, ערים שישו וחריהו. ורואים בכתר – כפי שמובא כאן בצילום – כי זאת פרשה פתוחה. הריוח בסוף השורה. אבל, רואים עוד פה בצילום, אות סמ"ך שהיא מחוקה. מטושטשת. רואים שגירדו אותה, אבל לא גירדו טוב. נשארו שאריות. רואים שהיתה כתובה האות סמ"ך. ואחר כך, קרית בעל וגו'. א"כ הוא טוען, הנה רואים שהיו מחיקות ותיקונים. יש לנו דוגמא. ויתכן שהמוחק בסימנים שהיו בתורה, הצליח למחוק יותר טוב, עד שכבר לא היה ניכר הרושם כלל (או שנכתב שם בדיו יותר גרועה). ולכן

פרשה סתומה עושים ריוח ימין שיטה, ואיזו פרשה סתומה ריוח אמצע שיטה וכו') והלפופות והעקומות. אבל החסירות ויתירות, ופיסקי הפרשיות (היינו היכן יש פתוחה והיכן יש סתומה) בזה תפסו מסורת אבותיהם (ולפי"ו חידוש, דמסורת פרשיות בן אשר הגיעה לתימן עוד לפני הרמב"ם).

ואף שהדר"ג בשיעורו כתב לדחות זאת, ששמע שהרע"מ קרח נשאל על זה והשיב תשובה שאינה מספיקה וכו', ושלפי"ו יוצא שהוא רק הבנה והרגשה פרטית שלו. עם כל זה לענ"ד קשה לדחות לגמרי דברי הרע"מ קרח מתרי טעמי. חדא שהוא רק שמועה בשמו, ומי יודע אמיתות הדברים מה בדיוק היה שם. ועוד שאפי' לפי התשובה שהובאה שם, עכ"פ בספרו כתב הרע"מ פרטים ברורים מה כן העתיקו ומה לא העתיקו, ולא יתכן שכתב כל הפרטים האלו רק מהרגשת לבו, אלא צ"ל ששמע כן מרבותיו. אלא אם השתמש בהרגשת לבו היינו שלכך קיבל שמועה זו ולא קיבל את שמועתו של מהרי"ץ. אבל עכ"פ יש כאן שמועה מסודרת עם כמה וכמה פרטים (שהעתיקו מס"ת הרמב"ם ראשי העמודים, ויצורות הפרשיות, והאותיות הלפופות והעקומות, והחסירות ויתירות לא העתיקו, וכן הפרשיות כבר היו להם).

ויש לשים לב שלא לחינם נזכרו כאן רק דברים אלו של ראשי העמודים ויצורות הפרשיות ואותיות לפופות ועקומות – דברים שאפשר להעתיקם בימים אחדים, וא"צ מגיהים מומחים במיוחד להעתיקם. אבל חסירות ויתירות, הוא דבר שצריך מגיהים מומחים במיוחד, להוציא דבר מתוקן מתחת ידם. ועוד שהיא מלאכה הנמשכת זמן רב מאד, ואם יעשוה בחטף ירבו המכשולות.

ולכן לפי שמועת הרע"מ קרח, ודאי שאין שום קושיא מספרי תימן על מסורת ק"ק אר"צ שזה הוא הספר של בן אשר.

הוא טוען, הרי לפי מ"ש הר"ר עמרם קורח בספרו סערת תימן, את החסרות והיתירות ואת הפרשיות הפתוחות והסתומות, בכלל לא העתיקו זאת

מחיקות, ניתן לגלות אותן. למרות שכמעט מחוק לגמרי. חלק מן הדיו נספג, ואפילו שאריות, הוא צף.

למעשה, אין ספק שישנן בכתר מחיקות ותיקונים. אפילו בקולופון. ראיתי בספר שנקרא 'מאמר חקירה על הכתר', נדפס בארס צובא התרצ"ג – כתב אותו מישהו בשם רבי מאיר נחמד, אשר היה דר שם בארס צובא, והוא עבר על המקומות הללו – והוא כתב, 'במלה הזאת רואים מחיקה', והוא אומר בהשערה מה כתוב בעבר. לפי כוונת המוחק. הקולופון שם נכתב, ע"י קראים, כשהיה ברשותם. ואם כתוב לדוגמא 'בני מקרא', מחק מישהו זאת, וכתב 'בני בינה'. כל דבר אשר קשור אל הקראים, הם מחקו אותו, כתבו בהיפך, לאפוקי מהם. הוא מרחיב שם בכך.

רואים א"כ שהיו מחיקות. אז אם בספר הזה היו בעבר כל מיני מחיקות ותיקונים, מי יודע מה היה? זהו דבר, אשר צריכים לבדוק אותו בצורה יסודית. [אם האות ס' שהיתה כתובה שם אינה קדומה, אולי יש מקום לשער שאותו אדם היה עוסק בהשוואת הכתר לתנ"ך נדפס. וכשהגיע לאותו פסוק, עשה הפסקה. וכיון שהפרק ארוך, ציין כי שם הוא פסוק ס' בדפוס, כדי שיידע בקלות היכן הוא אוהו. וכאשר המשיך במלאכתו, הוא עצמו מחק את הציון. אלא אם כן מצוי בפרשיות נוספות, שנכתבה האות ס' או האות פ'. איתמר].

*

הזמן קצר והמלאכה מרובה, ע"כ אולי רק נתחיל בנושא הבא שלו.

כעת הוא כותב [באות ה'] דבר חדש בזה"ל, ולגבי השינויים ממסורת תימן. הנה אחרי שקריתי ושניתי כל הדברים שהובאו מחכמי תימן נע"ג בענין זה, נראה לי שאין הדבר ברור שמסורת תימן שספריהם הם העתק מבן אשר, וערבך ערבא צריך, וכמו שיתבאר להלן.

חדא, דאף שמהרי"ץ נראה שסובר שספרי תימן הועתקו מהרמב"ם, מ"מ סוף סוף הרב עמרם קרח כתב בפשיטות שהעתיקו מהרמב"ם רק ראשי העמודים והשיטין, ויצורת הפרשיות (היינו איזו פרשה פתוחה עושים ריוח שמאל שיטה, ואיזו פרשה פתוחה עושים שיטה שלימה פנויה. ואיזו

מהרמב"ם, אלא עשו קדמונינו נע"ג כפי מסורת אבותיהם מדורי דורות.

צריכים לדעת, כי הדבר בבחינת 'לקבץ את הנדחה ואת הצולעה'. נכון שבעל סערת תימן כותב כך, אבל זאת טעות מיסודה. א' הוא התעלם מממהרי"ץ. ב' בספרי התיגאן הדבר כתוב בסופם במפורש, 'הכל עפ"י הספר הידוע במצרים, שהגיהו בן אשר'. והרי שם הם כותבים, כמה ישנן פרשיות פתוחות וסתומות בתורה, את מספרן, בדיוק כמו ברמב"ם. וכותבים גם את מניין האותיות שבכל התורה, מה שלא נז' ברמב"ם. ומסיימים 'הכל וכו' שהגיהו בן אשר'. כתוב במפורש.

ועוד, הרי כבר אמרנו, כי בחלק הדקדוק לגבי 'זיירשו', בפרשת עקב, 'בספרי רבינו מלא'. רואים שהם דייקו – 'ספרי רבינו' היינו הרמב"ם – בחסרות ויתירות. וכן ששאלו את רבי יהושע הנגיד, מצאצאי הרמב"ם, לגבי כמה מלים, כיצד הן כתובות בס"ת של הרמב"ם.

שלוש דוגמאות להשערות המובאות בספר סערת

תימן, אשר אין להן שחר.

ועוד, צריכים לדעת כדלקמן.

הרה"ג עמרם קורח, היה חכם גדול. גברא רבא. אבל ישנן הרבה השערות שלו, שהן טעות מיסודם. כיון שהזמן קצר, נביא כעת רק דבר אחד, מתוך ארבע דוגמאות לכך.

דוגמא ראשונה, לגבי 'הבראה'. מקובל אצל התימנים, כי לאחר השבעה עושים הבראה. סעודה שגומלים האבלים, עם המנחמים אותם. כותב על כך הרע"מ קורח, כי זהו מנהג חדש, ולכן ישנם כאלה שאינם נוהגים אותו.

כתבתי על כך בס"ד בשלחן ערוך המקוצר [יו"ד סימן קצ"ד, בעיני יצחק הערה י"ב] בזה"ל, מלבד מעט משפחות בעיר צנעא שביטלוהו מקרוב, מטעם מעשה שהיה – היה שם איזה סיפור – וכמובא בסערת תימן להרע"ק דף קל"ז.

[אינן אלא שלוש משפחות, שכן כתב הרע"ק בסערת תימן המצויין שם וז"ל, משפחת שר שלום עראקי, ונמשכו אחריהם משפחת פנחס ומשפחת אלקארה, אוסרים סעודה זו וכו'. יש תולים טעם ואומרים, שבימי השר שלום קרה בביתו וכו' ע"כ. אבל לפי האמת, אינן אלא שתי משפחות. כי

משפחת פנחס (היא משפחת אמו של אבא מארי זלה"ה), היא חלק ממשפחת עראקי, ובכתובות בניה היו כותבים גם את השם עראקי. ונקראה משפחת פנחס, על שם אחד מאבותיה, כנראה על שם אביו של מה"ר שלום ב"ר פנחס הכהן עראקי, אשר קברו מפורסם וידוע בשם קבר מארי פנחס. ואכן משפחת פנחס מיוחסת למה"ר שלום הנזכר. ולפי שמשפחת עראקי גדולה מאד היא, והשמות הפרטיים מועטים הם בתימן, והשם פנחס לא היה נפוץ כל כך, קראו למשפחה זו משפחת פנחס, כדי להבחין בין האנשים השונים שבמשפחת עראקי ששם ושם אבותיהם שווים. וזו הסיבה שקראו למשפחתנו משפחת אפרים. ולפי זה, לאו בדיוקא כתב הרע"ק שמשפחת פנחס נמשכה אחרי משפחת שר שלום עראקי, אלא כך נקבע המנהג במשפחת עראקי עוד לפני שנתפצלה ממנה משפחת פנחס. וממילא המקרה שהזכיר, לא היה בבית השר שלום כמו שכתב, אלא בבית אחד מאבות המשפחה, שהרי מה"ר שלום ב"ר פנחס הנזכר, שהוא מראשוני משפחת פנחס, נסתלק בזמן גלות מוצע, שהיתה לפני כן. וכתבתי כל זה מבלי לעיין בספרים כדי לבדוק אם הפרטים מדויקים לגמרי. ובכוונה כתבתי פנחס ולא פינחס ביו"ד, כי בשפת הדיבור רגילים להניח את השוא שבנו"ן. ועיין בדברי מה"ר לוי נגאר שבסוף חלק הדקדוק הנדפס בשלהי ספר קובץ דקדוקי תורה, ומה שהעיר עליו שם מחבר הספר הנזכר, וכמדונה גם מעכ"ת עמד על זה. איתמר.]

אכן מה שסבר הרע"ק שמנהג סעודה זו חדש הוא, לא כן הדבר. אדרבה, יסוד המנהג הוא קדום מאד. שכן נזכר בספר מלחמות היהודים [ספר שני תחילת פרק א'] ליוסף הכהן בן מתתיהו [בעל ספר יוסיפון. ואעפ"י שאין אנו סומכים עליו בדברים שכתב בשינוי מדברי חז"ל, הטעם הוא כמו שכתב בספר אור זרוע לצדיק, והבאתו במבוא למאי חנוכה ובמילי דאבות פרק ב' משנה י' פסקת ורבי יוסי הכהן, שהוא היה רק סופר, ולא בעל רוח הקודש יעו"ש. ועוד, שאין זה אלא גילוי מילתא בעלמא. וע"ע לעיל חלק או"ח הלכות יום הכפורים סימן קי"ד הערה ט'] שהיה בסוף ימי בית שני, ולא עוד אלא שהוא מעיד

הרבים, ומחלק אותה בחנם כעת, בדיוק לקראת ימי בין המצרים.

גם מי שבכל השנה אין לו את האפשרות להגיד, קשה לו העניין, אבל לכל הפחות בשלושת השבועות הללו, חשוב מאד לומר תיקון חצות. זה כולל את תיקון רחל ותיקון לאה, אם אומרים זאת בלילה. ביום, אומרים רק תיקון רחל. ובעבר כבר דיברנו בס"ד, כי אין חובה לומר דוקא את תיקון רחל ביום, רבינו האר"י ז"ל לא כתב להגיד תיקון רחל ביום, רק לבכות חצי שעה על החרבן. א"כ אפשר לומר קינות, או דברים אחרים המעוררים צער ובכי. אפילו החפץ חיים, שלא היה אומר בכל ימות השנה תיקון חצות, בימי בין המצרים הוא היה אומר. לכן נכון ונחוץ הדבר, ולכל הפחות בימים הללו, בעת ובעונה הזאת שאנחנו מצפים לישועת ה', בפרט שאויבינו הישמעאלים נלחמים נגדינו ומתרברים. אַל נקמות י"י וגו' השב גמול על גאים. חוץ מכך שבתיקון חצות ישנה סגולה גדולה לתיקון עוונות. השם ברוך הוא יזכנו. וכל המתאבל על ירושלם, זוכה ורואה בשמחתה.

בשבח ישיבת בין הזמנים בעיר רכסים ת"ו.

ישנה לנו עוד שמחה, ידידנו הרב אלעזר יוסף הי"ו הזכיר לי זאת כעת, כי ב"ה מלבד שיחנו חיזוק גדול לתורה ולתעודה בכל המקומות, הנה בעיר רכסים ת"ו ידידנו הרב עובדיה סיאני הי"ו מארגן את ישיבת בין הזמנים, עשרות ילדים ובחורים שנמצאים אצלו במסגרת הזאת, יושבים ולומדים כמה שעות בכל בוקר. חשוב מאד, בימי בין הזמנים, 'לתפוס' את הילדים והבחורים, שלא ילך ויתבזבז ח"ו זמנם לריק. שתהיה מסגרת, שתקדש את משך היום. חשוב מאד לעזור לו, עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר.

הוא פועל ממש לשם שמים.

אמרתי עליו את הפסוק, וְעַבְדֵּיהוּ הִיא יְרֵא אֶת יְיָ מְאֹד [מלכים א' י"ח, ג']. אני עדיין זוכר גם את אביו, ר' אברהם ז"ל, שבא לשאול אותנו אודות ספר תורה על גויל מתימן שברשותו וכו'. הוא היה מהסוג של-צדיקים התמימים אשר היו פעם. לשעבר. אשריהם ישראל. כן ירבה וכן יפרוץ אכ"ר.

שחוק הוא לישראל מימי קדם, וז"ל, כאשר שלמו [שבעת] ימי האבל, עשה [כמדומה אני שהמדובר שם באחד ממלכי בית חשמונאי, אלא שכעת אין הספר לפני. יב"ן] משתה גדול לכל העם. המשתה ההוא נקרא בשם לחם אונים [מלשון (דברים כ"ו, י"ד) לא אכלתי באוני, פי' באבלי. יב"ן], וחוק לישראל הוא מימי קדם. ובימים האחרונים רשו [פי' נהיו עניים. כמו (תהלים ל"ד, י"א) כפירים רשו ורעבו. יב"ן] רבים בגלל הדבר הזה, כי לפעמים הוציאו כל כספם וכל אשר להם לעשות לחם רב לכל המון המנחמים, לבל ייחשבו כמחללי שם כבוד אבותיהם וזכר אהבתם ע"כ.

נזכיר בקצרה עוד שתי דוגמאות כמו כן, בעניין פת של גויים. הרע"ק בסערת תימן כותב, כי פת של גויים, זאת גזירה של חכמי המשנה, ובארץ תימן לא נתקבלה הגזירה הזאת בכלל.

וכן בעניין הפיאות, ה'סימנים'. הוא אומר שהדבר בא מן הגזירה של אומות העולם. בזמן שישנן לכך מקורות, בספרי חכמי ישראל [עיי'ן שיעור מוצש"ק תרומה התשע"ב, ומוצש"ק דברים התשע"ז].

צריכים להאריך, לגבי העניינים האלה. אבל זאת ה'שורה התחתונה'. הבאתי שלוש דוגמאות, ויש לפחות עוד אחת, להראות כי הרבה מן ההשערות שלו, אין להן שחר. אי אפשר לסמוך על זאת. ישנם דברים שהם ברורים כשמש, כי לא נכון מה שהוא כתב. וזאת במחכת"ה. ולא באתי למדה זאת, רק להראות שהרי"ע נר"ו בנה על יסוד שאינו.

לכן בנ"ד, ברור שאין כאן אפי' צד, להסתמך על מה שהוא אומר, כי ברור שהדבר טעות. אם הוא היה רואה את כל המקורות הללו, הוא בעצמו היה חייב להודות בכך. לכן, אין מה 'לבנות' על דבריו. עד"ש [ישעיהו ל"א, ג'] וְכִשְׁל עֲזִירָה, וְנִפְל עֲזִירָה.

חשיבות אמירת 'תיקון חצות' בימי בין המצרים.

אחד מידידנו היקרים, החפץ בעילום שמו, שימח אותנו במה שהוא הוציא לאור מהדורא חדשה של חוברת 'תיקון חצות' [הנמצאת כעת בידין], על פי מה שהכווננו אותו בכל הסדר. הוא מזכה את